

Geloven met hart en hand

De moderne versie van het religieuze-zijn, namelijk vrij-zijn voor God om onbekommerd in dienst te staan van de medemens, willen wij consequent blijven tonen in onze Congregatie van de H. Juliana van Falconerie. Moge God ons de kracht geven om het devies 'Geloven met hart en hand' blijvend zinvol te doen zijn in een wereld die meer en meer het geloof in waarheden wenst te koppelen aan datgene wat hart en hand, wat geest en lichaam, als zinvol en gelukkig-makend ervaren!.

GELOVEN MET HART EN HAND

*Een geschiedenis van de Zusters van de H. Juliana
van Falconieri, 1914-2015*

Stichting Echo

Hilversum
Verloren
2016

Herkomst illustraties: Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven St. Agatha, deelarchief Julianazusters (AR-Z076).

Op het omslag: voorkant patchwork wandkleed uit 1987 (p. 144), zuster Ignatia 1967 (p.126), zuster Jeanne ca. 1940 (p. 103), Kraamzorg ca. 1930, (p. 46), zuster Agnes 1927 (p. 48). Achterkant: zuster Dorothea 1967 (p. 113), zusters met hun vervoersmiddelen 1967 (p. 111), Juliaantjes van het eerste uur 15 juni 1915 (p. 22).

ISBN 978-90-8704-601-9

© 2016 Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp Frederike Bouten, Utrecht
Typografie Rombus, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 De Juliaantjes van het eerste uur, 1914-1921	11
1.1 De totstandkoming van de St. Julianavereniging	12
1.2 Financiële grondslagen	20
1.3 De eerste leden	22
1.4 Vereniging wordt congregatie	27
1.5 Ziekenverpleging	28
1.6 Van hulpaanvraag tot geboden zorg	30
1.7 Financiering	32
2 De Juliaantjes op expansiedrift, 1921-1937	35
2.1 Moeder Agatha	39
2.2 Religieuze opleiding	43
2.3 Beroepsopleiding	48
2.4 Van de Haagse Helmersstraat naar de Koningin Emmakade	51
2.5 Een huis in de Haarlemse Alexanderstraat	55
2.6 Een nieuw moederhuis	60
2.7 Een huis in Maastricht	64
3 De Juliaantjes in tijden van maatschappelijke onrust, 1937-1965	69
3.1 Strategische allianties met het Wit-Gele Kruis	71
3.2 Het vooroorlogse gemeenschapsleven	76
3.3 De Tweede Wereldoorlog	78
3.4 Het naoorlogse gemeenschapsleven	80
3.5 Wankele allianties te Tilburg, Eindhoven en Amsterdam	84
3.6 De gezinszorg	89
3.7 De kraamzorg	94

4	De Juliaantjes tussen vernieuwing en voltooiing, 1965-2015	110
4.1	Het vernieuwingskapittel	112
4.2	Aanpassing van de werkzaamheden	115
4.3	Aanpassing van het gemeenschapsleven	129
4.4	Zorg voor elkaar, zorg voor de gemeenschap	139
	Noten	149
	Bibliografie	160

Inleiding

‘Kom je met mij spelen? En wil je dan mijn mammié ’n beetje helpen, die ziek is? Want pappie is de hele dag naar zijn werk en ik ben maar alleen thuis en ik wil zo graag ’n beetje spelen’. In een wervingsfolder die de zusters van de H. Juliana van Falconieri in 1967 uitgaven, ging een meisje op zoek naar hulp voor haar ouderlijk gezin. Haar vader vroeg uiteindelijk om hulp bij de pastoor, die antwoordde: ‘Tja, als er maar méér roepingen waren!’ Die roepingen moesten er komen bij de Juliaantjes, zoals de zusters in de volksmond werden genoemd. De zusters van deze congregatie waren sinds 1917 actief in de huishoudelijke sfeer in diverse steden in het westen en zuiden van het land. Bovendien hebben zij bijdragen geleverd aan de bestendiging van de gezins-, kraam- en bejaardenzorg in Nederland. Op de fiets en later ook op hun solex en in hun DAF gingen ze op pad naar bij voorkeur arme gezinnen die dringend om hulp verlegen zaten. Dit boek laat zien hoe deze zusters in steeds wisselende tijdsomstandigheden en binnen zowel religieuze als wereldse kaders invulling hebben gegeven aan hun ideaal van eenvoud, deskundigheid en dienstbaarheid.

Vrouwelijke religieuzen die hielpen in de huishoudelijke sfeer, verzorgden en verpleegden zijn in de geschiedschrijving meer dan eens over het hoofd gezien. Een reden daarvoor kan zijn dat deze religieuzen al decennialang onzichtbaar zijn in de gezondheidszorg, waardoor hun vroegere alomtegenwoordigheid nog maar moeilijk voorstelbaar is. Een andere reden kan zijn dat het belang van de religieuzen voor de ontwikkeling van de gezondheidszorg en de verpleegkunde onvoldoende duidelijk is gemaakt in analyses van professionalisering. Leken hebben vooruitgang op die gebieden opgeëist als vooral hun verdienste. Aan de toewijding en vroomheid van religieuzen bestond weinig twijfel. Hun opleidingsniveau en in de praktijk verworven deskundigheid zijn evenwel regelmatig laag aangeslagen. De Julianacongregatie vormde in dat licht een relatief kleine en niet al te hoog opgeleide groepering in het landschap van Nederlandse zustercongregaties. De meeste Julianazusters waren gevormd als gezinsverzorgster of kraamverzorgster. Slechts enkelen volgden de meer veeleisende verpleegopleiding. Waar de Julianacongregatie in het spoor van de H. Juliana van Falconieri in uitblonk, was niet zozeer haar intellectuele draagkracht, maar veeleer haar volhardende toewijding aan gezinnen die het niet breed hadden. In combinatie met idealisme, eenvoud en een gebrek aan pretentie dwong deze volhardende toewijding dikwijls waardering af bij andere religieuzen in Nederland. Binnen de verschillende vormen van samenwerking waar-

De Juliaantjes
 (officieel heten zij de Zusters van de H. Juliana van Falconerie) verrichten al vanaf 1917 dit zo broodnodige gezinswerk in eenvoud, zelfverloochening en dienstbaarheid. Is er ander werk denkbaar, dat meer geëigend is voor een vrouw, dan juist jezelf te geven aan de dienst van een gezin, om dat gezin volwaardig te doen zijn, ook in moeilijke en rommelige dagen volwaardig te laten functioneren, te zorgen voor een krijsend nieuw mensenkind? Dienstbaarheid betekent niet alleen bereidheid, het betekent ook deskundigheid! Daarom volgen onze zusters een officiële opleiding tot gezinsverzorgster, kraamverzorgster of wijkverpleegster. Misschien dat God dit werk voor jou heeft bestemd, opdat de wereld Christus in jouw werk herkennen zal.
Mensen gelukkig maken, zelf gelukkig zijn.

Wervingsbrochure van de Juliaantjes, 1967.

voor de congregatie in de loop van de jaren koos, stonden de Julianazusters vierkant achter hun grote ideaal van onbaatzuchtige dienstbaarheid aan de zwakkeren in de samenleving. Betekenisvol in dat opzicht is dat zij meerdere strategische allianties hebben beëindigd wanneer zij vonden dat de eisen die de andere partij bijvoorbeeld verbond aan de doelgroepen van zorg in conflict kwamen met dit grote ideaal. Steevast koos de Congregatie op dergelijke momenten voor zelfstandigheid en autonomie. Zij ondermijnde daardoor in zekere zin het solidariteitsprincipe op basis waarvan de gezins- en kraamzorg gedurende de twintigste eeuw in toenemende mate werden vormgegeven.

Het boek bestaat uit vier hoofdstukken, die chronologisch op elkaar aansluiten. Terwijl de eerste twee hoofdstukken zich respectievelijk richten op de formatieve periode 1914-1921 en de expansionistische periode 1921-1937, laat het derde hoofdstuk zien hoe de Julianazusters zich wisten te handhaven in jaren van maatschappelijke onrust. In de periode 1937-1965 hadden zij niet alleen te maken met de economische recessie van de jaren 1930, maar ook met de Tweede Wereldoorlog. Het laatste hoofdstuk staat in het teken van de periode 1965- 2015. De lopende tekst wordt afgewisseld met kadertekstjes, waarin de zusters zelf vertellen over hun werk en leven als Juliana-zuster, maar ook enkele mensen aan het woord komen die destijds de Juliaantjes hebben meegemaakt als gezinshulp, kraamzorg of maatschappelijk werkster. Verder is het boek, dankzij het prachtige beeldarchief van de Congregatie dat ruim twee strekkende meter beslaat en net als de rest van het archief berust in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in St. Agatha, ruim voorzien van foto's, die op hun eigen manier het verhaal van de Juliaantjes vertellen.

In 2013 begon historica Jeanny Smeets aan het geschiedschrijvingsproject van de Juliaantjes. Zij werd begeleid door een meeleescommissie, waarin namens de Congregatie zuster Mariëtta Zijlmans, Marijke Elsenburg en Trudy de Wit zitting hadden. Namens Stichting Echo nam historicus Joep van Gennip deel. Ook historica José Eijt en religiewetenschapper Annelies van Heijst lazen mee, beiden vanwege hun deskundigheid op het terrein van (vrouwelijke) religieuze geschiedschrijving. Helaas heeft Jeanny Smeets haar opdracht in 2015 wegens ziekte terug moeten geven. Stichting Echo heeft in samenwerking met Eijt en Van Heijst vervolgens zorg gedragen voor de afronding van het project, waardoor het boek in 2016 alsnog kon verschijnen. Bij de beeldredactie is dankbaar gebruik gemaakt van de beschrijvingen die historicus en bibliothecaris Otto S. Lankhorst van het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven maakte van de historische voorwerpen van de Juliaantjes. Tevens is daarbij geput uit de fotoselectie en de beschrijvingen die assistent-archivaris Bernard Coemans verzorgde ten behoeve van de Beeldbank Nederlands Kloosterleven.

I De Juliaantjes van het eerste uur, 1914-1921

Op 1 januari 1915 verzocht pastoor Jorna de vijf aanstaande leden van de St. Juliana Vereniging naar de pastorie te komen, 's middags om 5 uur. Allen, in het nieuwe uniform, stapten de pastorie binnen, werden hartelijk ontvangen en gingen met de pastoor voorop naar de kerk. Pastoor Jorna hield voor het H. Hartaltaar, waar allen knielden, een vurig gebed tot Jezus en smeekte uit het vuur van zijn hart om zegen over het nieuwe werk en vooral om de liefde voor elkaar. Wij keerden allen terug naar huis om de volgende dag, 2 januari, 's middags om 4 uur in te treden. Hartelijk werden wij door de directrice ontvangen. Natuurlijk moesten wij aan elkaar wennen, wat niet moeilijk was, want alles werd samen gedaan. Het eerste diner bestond uit Brussels lof als groente, verder soep en vlees, aardappelen en Citroenvla. Aan de groenten moesten wij wennen en daarover hadden wij al gauw schik. Bij de afwas werd een sauslepel gebroken en bij het binnenkomen had er al een door de natte verf gelopen, ook door het lachen bleven wat korstjes in de aardappelpan zitten, die als schoon was weggezet (...). Een dag bleven wij allen bij elkaar thuis om aan elkaar te wennen. Aanvragen kwamen er al gauw, meer dan geholpen konden worden. Op 4 januari 1915 ging zuster Marie naar haar eerste gezin, de familie H., Delftschelaan [in Den Haag]. Na verloop van enige dagen ging zuster Mathilde ernaartoe en zo gingen al gauw drie zusters naar de gezinnen.¹

En dat was dat – het werk was begonnen.

Deze impressie van het begin van de St. Julianavereniging, die in 1917 de St. Julianacongregatie zou worden, komt van de zuster Marie die figureerde in het verhaal van zojuist. Meer dan veertig jaar lang, van 1922 tot 1966, zou deze Maria Berntsen (1890-1989) onder de naam van moeder Agatha als algemeen overste haar medezusters dienen en ook de gezinnen waarin zij werkten. Bovenstaand citaat is ontleend aan de congregatiegeschiedenis die zij optekende tussen 1966 en 1972. Hierin vertelt Berntsen over het werk alsof het iets was waarmee zij en haar geestverwanten eenvoudigweg begonnen omdat gezinnen om hulp vroegen. Ook door de rest van de congregatiegeschiedenis loopt dit idee als een rode draad. Het werk werd gedaan omdat dat moest. De religieuze vrouwen die zich kweten van deze taak stonden in volksmond al vrij snel bekend als de 'Juliaantjes' en de 'nonnen met de schorten'. Hoewel zij zichzelf in 1915 al zuster noemden, zullen wij in het vervolg voor de periode tussen 1914 en 1917 naar hen verwijzen als Julianaleden en pas na 1917 als Julianazusters. De congregatie waarvan zij deel uitmaakten, zou altijd relatief klein blijven: in 1955 werd het hoogste ledental bereikt van 86 en in totaal verbonden zich 103 vrouwen aan de Congregatie, zij die weggingen niet meegerekend. Den Haag was de eerste vestigingsplaats van de Juliaantjes.

Later vestigden zij zich tevens in Haarlem, Maastricht, Tilburg, Hilversum, Eindhoven en Amsterdam. Vanaf 1933 was er het moederhuis te Heiloo. Wat ging er vooraf aan die stap van de eerste vijf Juliaantjes – Berntsen, Mathilde Borret (1879-1931), Johanna van Iersel, Theodora Slinger en Elisabeth Willemse – om gezamenlijk de hulp aan de katholieke gezinnen op zich te nemen?

1.1 De totstandkoming van de St. Julianavereniging

De 'St. Julianavereniging voor Hulp in de Huishouding'

*Moeder Agatha:
algemeen overste
van 1922 tot 1966.
Ca. 1940.*

In februari 1914 kwamen, naast de reeds genoemde Mathilde Borret, pater Joannes Jorna (1868-1937) en Mary Krul-Schütz samen in Den Haag.² Jorna, lid van de jezuïeten, was als pastoor actief in de Haagse parochie Onze Lieve Vrouwe van Onbevleete Ontvangenis aan de Elandstraat. De sociaal bewogen Krul-Schütz genoot als presidente van de Haagse afde-

ling van de Rooms-Katholieke Vrouwenbond oftewel de RK Vrouwenbond lokale bekendheid. Katholieke vrouwen uit de hogere standen hadden deze bond gevormd en bestuurden de instelling ook. De RK Vrouwenbond beoogde katholieke vrouwen te verenigen zodat ze zich collectief maatschappelijk konden inzetten voor katholieken in binnen- en buitenland. Het betrof dan vooral hulp aan arme gezinnen. Borret was een ongetrouwde vrouw die van betekenis wilde zijn voor de Haagse armen.

Nederlandse katholieken gaven aan het begin van de twintigste eeuw geestdriftig uiting aan hun godsdienst. Nergens waren er procentueel meer priesters, religieuzen en missionarissen dan in Nederland. Ongekend veel katholieken bezochten dagelijks of wekelijks een mis en tal van maatschappelijke organisaties brachten de kernpunten uit het christelijke gedachtegoed tot uitdrukking, onder meer door het bieden van liefdadige hulp aan minder bedeeden en noodlijdenden.³ Ook Jorna en de roergangers van de Haagse RK Vrouwenbond hadden in het eerste decennium van de vorige eeuw problemen gesignaleerd onder arme katholieke gezinnen in Den Haag. Die kwamen erop neer dat gezinnen ontwricht raakten wanneer moeders uitgeschakeld waren, door ziekte, bevalling of kraamtijd. Wie moest er in dergelijke gevallen zorgen voor de pasgeborene? Wie zou de oudere kinderen helpen? En

*Pand Nieuwe
Gracht 72 te
Haarlem, waar de
zusters woonden tot
1967. Daarna ver-
bleven ze tijdelijk
aan de Spaarne 87.*

wie kon er poetsen, wassen – taken die toen nog veel meer tijd, spierkracht en energie kostten dan vandaag de dag – en koken? Om nog niet te spreken over de verpleging of verzorging van zieke of pas bevallen vrouwen. Gezinnen die dat konden betalen, huurden een verpleegster in voor de verpleging van deze vrouwen en een dienstbode voor de taken in het gezin. Arme gezinnen hadden deze mogelijkheid evenwel niet. Zij waren afhankelijk van de hulp van familie, kennissen en burens, en van hun kerk. Aan deze laatste verantwoordelijkheid probeerden Jorna, Krul-Schütz en Borret invulling te geven. Als oplossing voor bovengenoemd probleem stelden Jorna en de RK Vrouwenbond zich een vorm van zorg voor die bestond uit een combinatie van huishoudelijke hulp enerzijds en de verzorging of verpleging van de zieke of bevallen vrouwen anderzijds. Deze oplossing wilden zij realiseren via een op te richten vereniging.

Aldus ontstond in 1914 de ‘St. Julianavereniging voor Hulp in de Huishouding’, met de Heilige Juliana als patrones. Juliana van Falconieri kwam ter wereld in 1270 in het huidige Italië. Zij wenste nadrukkelijk niet te trouwen. In plaats daarvan trad zij in als tertiarius van de Orde der Servieten van Maria. Nadat zij twintig jaar in deze Derde Orde had geleefd, stichtte zij in 1304 een communiteit van tertiariessen. Haar heiligverklaring in 1737 berust op het verhaal dat zij op haar sterfbed niet langer in staat was om voedsel te nuttigen. Toch nam haar lichaam de hostie op die op haar borst was gelegd. De initiatiefnemers van de St. Julianavereniging achtten het kenmerkend voor Sint Juliana dat zij een voorbeeldig gebedsleven had gehad en dat haar zorg uitging naar de armen. Dit spirituele ideaal paste bij uitstek bij het karakter van de nieuwe vereniging. Praktisch en organisatorisch gezien stond het voorbeeld van de St. Anna Vereen centraal, waarmee Krul-Schütz in Zwitserland had kennisgemaakt toen ze daar mogelijkheden op het terrein van huishoudelijke hulp verkende. Met deze heilige en het Zwitserse voorbeeld voor ogen startten de Juliaantjes van het eerste uur hun werkzaamheden.⁴

Arme gezinnen in de problemen

Lange tijd overheerste in Nederland het idee dat gezondheidszorg geen overheidstaak was maar een zaak van particulieren. Toen in Nederland het tempo van de verstedelijking in een stroomversnelling terecht kwam aan het einde van de negentiende eeuw, raakten steden steeds dichter bevolkt. Slechte huisvesting en onhygiënische omstandigheden waren in deze dichtslibbende steden aan de orde van de dag. Een gevolg hiervan was dat er frequenter epidemieën uitbraken – van cholera, tyfus, pokken. Door een gebrek aan kennis, middelen en voorzieningen kon hier weinig tegen worden ondernomen, totdat artsen in de tweede helft van de negentiende eeuw ontdekten dat er een direct verband bestond tussen de openbare hygiëne en de volksgezondheid. In dat licht spoorden zij de overheid aan om actief maatregelen te treffen ter verbetering van de volksgezondheid. Deze aansporing bleef niet zonder succes. De overheid ging de uitbreiding stimuleren van een stedelijke infrastructuur van waterleidingen en rioleringen. Arbeiderswoningen zouden bovendien gezonder worden